

зміни у формах селянського землекористування. Зійшла нанівець приватновласницька форма. Мали місце всі форми землекористування, передбачені радянським аграрним законодавством, але їх співвідношення було неоднаковим. Основною формою селянського землекористування стала общинна, а колективна мала допоміжне значення. Не отримала значного поширення і дільнично-черезсмужна.

Джерела та література

1. Земельный кодекс РСФСР. – М., 1923.
2. Земельный кодекс УССР. – Харьков, 1925.
3. Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. 1917-1954. – М., 1954.
4. Центральний державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф.Р-460. – Оп.1. – Спр.1327.
5. Там же. – Спр.1470.
6. Там же. – Спр.1471.
7. Там же. – Спр.1607.
8. Там же. – Спр.1608.
9. Там же. – Спр.1618.

SUMMARY

The land policy of the Soviet authorities in Crimea is investigated. The stages of legislative registration of the communal land tenure as basic form of country land tenure are shown. The development of other forms of country land tenure – individual, collective and others is analysed.

В.І. Кабанов

ПРОЦЕС “ПРОМПАРТІЙ” ТА РОЗГОРТАННЯ РЕПРЕСІЙ ПРОТИ НІМЕЦЬКИХ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ НА КРИВОРІЖЖІ (1930–1931 рр.)

На тлі загострення всеосяжної кризи капіталістичного господарства наприкінці 20-х років ХХ ст. важливі події відбувалися і в Радянському Союзі. Його партійно-державне керівництво на чолі з Й.Сталіним, взявши на озброєння тезу про “безпосередню воєнну загрозу СРСР з боку капіталістичного оточення”, стало на шлях насильницького зламу непу, прискорення за допомогою адміністративно-командного тиску індустріалізації міста, а потім і форсованої колективізації села в ім’я інтересів держави, її безпеки і виживання”. В основі такого курсу лежали доведений до абсурду “ультракласовий” підхід до всіх явищ внутрідержавної і міждержавної дійсності та підміна реальної і реалістичної політики догматично-ідеологічним сурогатом, замішаним на принципі “бачити і сприймати явища і процеси, у тому числі і в інших країнах, не такими, якими вони були насправді, а такими, якими хотілося б їх бачити” [5, с.24].

Водночас суспільству насаджувалася думка щодо нападу на Радянський Союз іноземних буржуазних держав. У пресі з’явилися повідомлення, що біла еміграція та іноземні розвідки розраховують вести боротьбу проти СРСР за допомогою агентів і шляхом активізації підривної діяльності проти радянської влади. Стосовно цього Сталін пояснював: “Опір класових ворогів загострюється не лише на селі, але і в місті, особливо в промисловості [1, с.145].

Звичайно, посилення так званого “класового підходу” лідерів більшовизму до пояснення усіх суспільних явищ не було випадковим. Саме в цей час Сталін висунув і “обгрунтував” сумнозвісне положення, яке лягло в основу всієї репресивної антинародної політики радянської держави впродовж тривалого періоду її розвитку.

Маємо на увазі тезу про загострення класової боротьби в країні в міру просування її по шляху до соціалізму. Сталося це, як відомо, на липневому (1928 р.) пленумі ЦК ВКП(б). Посилаючись на хлібозаготівельну кризу та сфабриковану “шахтинську справу” – про шкідництво старої технічної інтелігенції, Сталін заявив на пленумі, що зі зростанням успіхів соціалістичного будівництва в СРСР опір “ворожих класів” неминуче зростатиме. Таке відкриття розширювало можливості для ескалації напруженості на “фронтах класової боротьби”. “Жупел, заснований на гіперболізації класового підходу, зазначали автори монографії “Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки”, швидко перетворився на ідеологічний штамп, легко сприйнятий більшістю членів партії” [2, с.162]. Відтоді практично кожна невдача, будь-який провал в економіці чи суспільному житті почали пояснюватися “загостренням класової боротьби”. Не випадково, коли країну вразила господарча криза 1928 року, викликана, в свою чергу, кризою хлібозаготівель, сталінське керівництво визначило два об’єкти для переслідувань: на селі – заможних селян (куркулів), а у місті – стару інтелігенцію. До речі, саме діями останньої й пояснювалися в основному ті чи інші невдачі в господарстві і культурній сфері.

Цікаву думку стосовно ворожого ставлення сталінської диктатури до інтелігенції, посилення тиску на неї з боку каральних органів “робітничо-селянської держави” висловив свого часу відомий діяч меншовицької партії, член Виконкому Соціалістичного Інтернаціоналу Ф.Дан. “Коли на порозі 1928 р., – писав він, – виявилися перші провісники нового повороту – від НЕПу до “генеральної лінії”, до політики проведення шаленим темпом надіндустріалізації, а надалі і колективізації, то ця лінія надто різко суперечила науковим переконанням і загальній політико-психологічній установці інтелігенції, щоб вона добровільно могла її проводити” [8, с.3-4].

Класовий підхід разом з пошуками “ворогів” та “шкідників” у суспільстві, апологією насильства яскраво виявився у розгортанні “показових” політичних процесів. За їх кривавою завісою партійно-політичне керівництво СРСР намагалося приховати прорахунки й провали в промисловості, сільському господарстві, будівництві, власну неспроможність керувати країною. Одним з таких процесів було судове засідання у справі міфічної “Промпартії”, яке з 25 листопада по 7 грудня 1930 р. проходило в Москві. Щоб догодити Сталіну та його поплічникам, організатори цього процесу влаштували сфабриковане судове дійство. Це був точно розрахований удар по відомих представниках технічної інтелігенції, яких звинуватили в усіх смертних гріхах і передусім у змові проти існуючого ладу.

За версією звинувачення, директор Московського теплотехнічного інституту Л.Рамзін, а також визначні спеціалісти в галузі техніки і планування В.Ларичев, І.Колінніков, М.Чарновський, О.Федотов, С.Купріянов, В.Очкін та К.Ситник були керівниками створеної нібито ще наприкінці 1920-х років підпільної “Промислової партії”, яка ставила собі за мету організацію шкідництва та диверсій, саботажу і шпигунства, а також допомогу у підготовці інтервенції західних держав з метою повалення радянської влади. Було оголошено, що загальна кількість членів “Промпартії” разом з периферійними групами становить близько двох тисяч чоловік. В основному це були представники висококваліфікованої технічної інтелігенції. “Одна з первісних причин створення контрреволюційної організації, зазначалося у звинувачувальному висновку, – це політичні переконання старого інженерства, яке коливалося від кадетських до правих монархічних переконань” [4, с.184]. І це тоді, коли із восьми підсудних лише один О.Федотов належав раніше до кадетів. Дехто входив у соціал-демократичні організації, а інші взагалі майже не цікавилися політикою.

На суді всі звинувачувані визнали себе винними і охоче давали неймовірні і детальні свідчення про свою шпигунську і шкідницьку діяльність, про зв'язки з емігрантською організацією “Торгпром”, з іноземними організаціями і посольствами і навіть з французьким прем'єр-міністром Р.Пуанкаре. У дні процесу в СРСР і за його межами прокотилася інспірована комуністичними і прорадянськими організаціями хвиля мітингів і зборів, учасники яких вимагали розстрілу звинувачених. Саме таким був і вирок суду, проте, згідно з рішенням ЦВК СРСР, розстріл підсудних замінили тривалими строками тюремного ув'язнення.

Контрреволюційні “шкідницькі” організації, які підпорядковувалися центральному керівництву “Промпартії”, були “викриті” органами ДПУ і в Україні, зокрема у гірничорудній промисловості Криворіжжя. “У грудні місяці 1930 р., говорилося у звинувачувальному висновку, Криворізьким міським відділенням ДПУ УСРР розкрита контрреволюційна, шкідницька і диверсійна організація інженерів, штейгерів і техніків на руднях Криворізького залізорудного басейну, яка мала на меті, шляхом широкого використання шкідництва і диверсій, створення найбільш сприятливих умов для іноземної інтервенції і у підсумку для реставрації капіталістичного ладу. Контрреволюційна організація керувалась і була зв'язана з ЦК “Промпартії” у Москві та Українським Інженерним центром у м. Харкові. Таким чином, вона була галузевою контрреволюційною організацією “Промпартії” [7, с.165].

Слідчими, які “розкручували” цю справу, було підготовлено досить ґрунтовний документ під назвою “Схема контрреволюційної шкідницької диверсійної організації на руднях Криворіжжя”, яка наочно демонструвала, що цією організацією, яка охопила своїм впливом 11 найбільших залізорудних копалень регіону (ім. К.Лібкнехта, Артемівська, ім. газети “Правда” тощо), керувала так звана “технічна група” чи “керівний центр”, який очолювали Е.Фукс, В.Боровський та інші висококваліфіковані гірничі інженери. Вони мали налагоджені зв'язки не лише з навколишніми містами, зокрема Марганцем, а й з “класовими ворогами” у Дніпропетровську, Харкові, Москві [7, с.166].

За версією слідства, очолював “шкідницьку” організацію “Промпартії” на Криворіжжі п'ятдесятивосьмилітній німець Едуард Карлович Фукс, який раніше обіймав посаду помічника управляючого Новоросійським акціонерним товариством у Кривому Розі, був почесним громадянином цього міста, видатним геологом-практиком, якого сучасники називали “єдиною людиною, яка знає геологію Криворіжжя” [7, с.35]. Окрім Е.Фука, було заарештовано ще кількох німецьких спеціалістів, які працювали на криворізьких руднях, зокрема техніків, які займалися налагодженням гірничих робіт на копальні ім. К.Лібкнехта.

У той час, коли на Криворіжжі і в інших промислових центрах України проходили арешти німецьких інженерно-технічних працівників, у самій Німеччині сотні і тисячі німецьких робітників, одурманені комуністичною пропагандою, вітали судовий процес над провідниками “Промпартії”, вимагаючи для них суворого покарання. Зокрема, 4000 робітників Гессена надіслали до Верховного Суду СРСР телеграму, в якій вимагали стратити злочинців [6, с.1]. І таких прикладів було чимало.

У процесі слідства вияснилося, що Е.Фукс “у сфері політичних і економічних питань стояв на позиції, яка давала б найбільший простір вільній грі економічних інтересів капіталізму. Прихід радянської влади він зустрів вороже, оскільки, за його словами, з недовірою ставився до можливості здійснення управління підприємствами існуючою системою” [7, с.35]. Не визнавав досвідчений геолог Е.Фукс і започаткованих більшовиками нових методів роботи – соціалістичного змагання, самокритики, ударництва, чисток, постійних ревізій, вимог підвищення темпів роботи тощо.

Як і під час слідства у справі “Промпартії” у Москві, криворізькі чекісти багато говорили про всілякі директиви, відозви та інструкції, резолюції і протоколи засідань “керівного центру”, проте жодного конкретного доказу, жодного документа суду і громадськості подано не було. Натомість слідчі заявили, що “шкідники” і “диверсанти” перед арештом устигли знищити всі документи. Тут варто навести слова Наркома юстиції СРСР М.Криленка, які він виголосив під час московського процесу “Промпартії”: “Проаналізуємо далі те ж питання, які докази можуть бути? Чи є, скажімо, документи? Я запитував про це. Виявляється, там, де вони були, там документи знищувались. Я запитував: а можливо, якийсь випадковий залишився? Було б даремно на це сподіватись” [4, с.184].

Зрештою, не утруднюючи себе пошуками речових доказів і документів, слідство передало матеріали справи до судових органів. 10 квітня 1931 р. судова трійка при колегії ДПУ УСРР винесла вирок, згідно з яким Е.Фукса, В.Боровського, Й.Теребеша, Ф.Гіріна та ще кількох чоловік засудили до тривалих строків ув’язнення у концтаборах. Зокрема, Е.Фукс отримав 10 років таборів [7, с.35].

Як зазначає дніпропетровський дослідник сталінського беззаконня В.Ченцов, після цього доля видатного фахівця-геолога Е.Фукса склалася трагічно. І хоча незабаром його звільнили з-під варті й він повернувся працювати на Криворіжжя, “вир репресій не випускав його до самої смерті” [7, с.35]. У січні 1938 р. Е.Фукса було знов заарештовано. Цього разу йому інкримінували проведення “розвідувальної і підривної роботи на користь однієї іноземної держави”. Цього разу серце вже літнього геолога не витримало. Він помер у в’язниці у квітні того ж року [7, с.36]. Така ж доля чекала і на багатьох інших учасників міфічної “Промпартії”, у тому числі і німецьких спеціалістів Криворіжжя, які на той час ще залишалися на волі.

Отже, наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років в умовах утвердження тоталітаризму в партійно-державній політиці щодо технічної інтелігенції, у тому числі й іноземних спеціалістів, які працювали в українській економіці, відбувається злам у бік посилення проти неї репресивних заходів. Правляча верхівка країни дає зрозуміти, що інженерно-технічна інтелігенція старої генерації в умовах переходу до форсованої індустріалізації вже не потрібна. Партії і державі потрібні фахівці нового типу, свідомі будівники соціалізму, які не піддавали б сумніву доцільність будь-яких партійних директив, виконуючи їх за всяку ціну, а відтак, з посиленням тоталітарного режиму у свідомість переважної частини технічної інтелігенції замість необхідності соціального опору проникає кар’єризм, густо забарвлений конформізмом.

Джерела та літератури

1. Викторов Б.А. Без грифа “секретно”. Записки военного прокурора. – М., 1990.
2. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицкий С.В. Сталинизм на Украине: 20–30-ті роки. – К., 1991.
3. Костюк Г.О. Сталинизм в Украине (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника. – К., 1995.
4. Медведев Р. О Сталине и сталинизме. Исторические очерки // Знамя. – 1989. – № 2.
5. Нежинский Л.Н. Была ли военная угроза СССР в конце 20-х – начале 30-х годов? // История СССР. – 1990. – № 6.
6. Правда. – 1930. – 29 ноября.
7. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е – 1930-е годы. – М., 1998.
8. Щетинов Ю.А. Режим личной власти: К истории формирования // Вестник МГУ им. М.В.Ломоносова. – Сер. 9: История. – 1989. – № 4.